

ŚRODOWISKO BEZPIECZEŃSTWA
WSPÓŁCZESNEJ RODZINY I JEJ
POSTRZEGANIE PRZEZ POLAKÓW
A POTRZEBA BEZPIECZEŃSTWA

SECURITY ENVIRONMENT OF
CONTEMPORARY FAMILY, ITS PERCEPTION
BY POLES AND THE NEED FOR SECURITY

Kamil DOMAGAŁA¹

ABSTRACT

The dynamic development of humanity and globalization have led to changes in understanding the family, both by ordinary people and scientists. The article deals with the perception of the contemporary family by Poles, as well as with its security environment and fulfilling the need for security of its members. To discuss this issues, the author points out the inaccuracies and terminological differences concerning the concept of family. Then he characterizes the security environment of the contemporary family according to the eight-element concept of Juliusz Piwowarski. Finally, he analyzes several selected reports from the CBOS research from 2017–2019 regarding the family and its perception by Poles. This allows the author to propose his own definition of a (contemporary) family. The analysis also leads to the

¹ Mgr Kamil Domagała, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie; correspondence address: Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, ul. Krupnicza 3, 31-123 Kraków, Poland

conclusion that despite changes and differences in perceiving the family, it invariably remains the most important value for Poles, and its main tasks include fulfilling the need for security of its members.

KEYWORDS

family, contemporary family, security environment, need for security, security environment elements

ABSTRAKT

Dynamiczny rozwój ludzkości i globalizacja doprowadziły do zmian w pojmowaniu rodziny zarówno przez zwykłych ludzi, jak i przez naukowców. Artykuł traktuje o postrzeganiu współczesnej rodziny przez Polaków, a także o jej środowisku bezpieczeństwa i zaspokajaniu potrzeby bezpieczeństwa jej członków. By przedstawić te kwestie, autor omawia nieścisłości i różnice terminologiczne dotyczące pojęcia rodziny. Następnie charakteryzuje środowisko bezpieczeństwa współczesnej rodziny wedle ośmioelementowej koncepcji Juliusza Piwowarskiego. Wreszcie analizuje kilka wybranych raportów z badań CBOS z lat 2017–2019 odnoszących się do rodziny i jej postrzegania przez Polaków. Pozwala to autorowi zaproponować własną definicję (współczesnej) rodziny. Analiza prowadzi ponadto do wniosku, że mimo zmian i różnic w pojmowaniu rodziny niezmiennie pozostaje ona dla Polaków najważniejszą wartością, a do jej głównych zadań należy zaspokajanie potrzeby bezpieczeństwa jej członków.

SŁOWA KLUCZOWE

rodzina, współczesna rodzina, środowisko bezpieczeństwa, potrzeba bezpieczeństwa, elementy środowiska bezpieczeństwa

WPROWADZENIE

Środowisko bezpieczeństwa współczesnej rodziny i jej postrzeganie przez Polaków jest ważkim i aktualnym tematem poruszonym przez naukowców, którzy w swoich badaniach analizują sytuację społeczną. Zagadnienie to staje się szczególnie istotne, ponieważ w ostatnich dziesięcioleciach mamy do czynienia z rozwojem nowych dyscyplin naukowych, takich jak *gender studies*, które każą na nowo definiować pojęcie nie tylko płci, ale także rodziny.

Dodatkowymi powodami, które skłaniają do podjęcia rozważań na ten temat, są: dynamiczne zmiany społeczne, rozwój cywilizacyjny, globalizacja czy większa mobilność jednostek. Zmiany te niosą za sobą nowe ryzyka i zagrożenia dla rodziny, ale niezmienna pozostaje potrzeba zapewnienia poczucia bezpieczeństwa jej członkom. By przedstawić postrzeganie współczesnej rodziny przez Polaków oraz jej aktualne uwarunkowania, autor dokona pewnych rozstrzygnięć terminologicznych, a następnie scharakteryzuje elementy środowiska bezpieczeństwa tej podstawowej komórki społecznej oraz omówi badania dotyczące rodziny przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej. Pozwoli to pokazać m.in., że rodzina, mimo zmian w jej rozumieniu i definiowaniu, niezmiennie jest kojarzona z zapewnianiem potrzeby bezpieczeństwa.

PROBLEMY NATURY TERMINOLOGICZNEJ

Pojęcia rodziny i bezpieczeństwa mogą sprawiać wrażenie jednoznacznych i łatwo definiowalnych. Analiza dostępnej literatury prowadzi jednak do zgoda innych wniosków.

Anna Kwak zwraca uwagę, że aby powstała rodzina, musi istnieć formalny związek małżeński, który posiada przynajmniej jedno dziecko². Jest to formuła dość wąska, wyklucza bowiem z tej definicji małżeństwa bezdzietne, rodziców samotnie wychowujących dzieci czy partnerów w związkach niesformalizowanych, którzy mają potomstwo. Znacznie szerzej ujmuje tę kwestię Antoni Olak, dla którego rodzina to grupa utrzymująca ciągłość biologiczną i kulturalną społeczeństwa, przekazująca dziedzictwo kulturowe³. Zbigniew Tyszka natomiast pisze o rodzinie jako o instytucji i grupie społecznej opartej na więzi małżeńskiej, więzi pokrewieństwa, powinowactwa czy adopcji⁴. Podkreśla również cztery podstawowe funkcje rodziny za Johnem Sirjamakim: materialno-ekonomiczną, seksualną, socjalizacyjno-wychowawczą i prokreacyjną⁵. Częścią wspólną przytoczonych wyżej koncepcji jest postrzeganie rodziny jako podstawowej,

² A. Kwak, *Współczesna rodzina – czy to problem struktury zewnętrznej?*, [w:] *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*, I. Tarnowicz, S. Grotowska (red.), Wrocław 2015, s. 16.

³ Zob. A. Olak, *Zjawisko przemocy w rodzinie*, Rzeszów 2007.

⁴ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1990, nr 3–4, s. 234.

⁵ Zob. *ibidem*.

pierwotnej i bardzo istotnej grupy społecznej, posiadającej wielką wartość, także w czasach współczesnych.

Jeśli chodzi o pojęcia bezpieczeństwa i poczucia bezpieczeństwa, to zostały one zdefiniowane i przeanalizowane w wielu publikacjach naukowych w kraju i za granicą, dlatego celem niniejszej części artykułu nie jest polemika z nimi czy próba wyboru najtrafniejszych zdaniem autora koncepcji, lecz przedstawienie tych, które w swej wymowie będą zawierać aspekt społeczny lub rodzinny. Nie będzie zatem interesowało nas bezpieczeństwo militarne czy międzynarodowe, a raczej bezpieczeństwo społeczne.

Janusz Gierszewski twierdzi, że bezpieczeństwo „to polisemantyczne pojęcie [które] jest różnie definiowane, postrzegane i używane w różnych kontekstach (...). Oznacza przede wszystkim stan obiektywny polegający na braku zagrożeń”⁶. Takie spojrzenie może wynikać z etymologii słowa „bezpieczeństwo”. Łacińskie słowo *securitas* możemy przetłumaczyć jako ‘brak obaw’, ‘bez obaw’ – se to po polsku ‘bez’ (w rozumieniu braku czegoś), a *cura* to ‘obawa’⁷. Juliusz Piwowarski uważa natomiast, że „bezpieczeństwo jest procesem walki podmiotu działania (często o charakterze niebrojnym) o istotne dla niego niematerialne i materialne wartości”⁸. Poczucie bezpieczeństwa w rodzinie zapewnione jest zatem w momencie, gdy zminimalizowane jest poczucie zagrożenia oraz gdy nie występują czynniki, które mogą zagrażać zdrowiu, życiu, wychowaniu, rozwojowi czy możliwości prawidłowego funkcjonowania jej członków. Poczucie zagrożenia dotyczy strefy subiektywnej, natomiast czynniki zagrożenia są stwierdzane obiektywnie⁹.

W kontekście prowadzonych rozważań warto uwagi jest również to, że bezpieczeństwo znajduje się w dolnych częściach piramidy Masłowa¹⁰, a zatem w kręgu potrzeb elementarnych, niższych, które można określić mianem egzystencjalnych. Należą do nich potrzeby fizjologiczne oraz właśnie potrzeba bezpieczeństwa (w rozumieniu podstawowym, jako brak

⁶ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013, s. 7.

⁷ J. Piwowarski, *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*, Kraków 2016, s. 19.

⁸ Ibidem, s. 61.

⁹ A. Olak, K. Olak, *Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnej rodziny – wybrane zagadnienia*, „Przedsiębiorstwo i Region” 2016, nr 8, DOI: 10.15584/pir.2016.8.14, s. 155.

¹⁰ Zob. A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2009.

zagrożeń fizycznych)¹¹. Widać zatem, że potrzeba bezpieczeństwa jest potrzebą kluczową, pierwotną, bez której człowiek nie może funkcjonować normalnie w społeczeństwie, również w takiej grupie, jaką jest rodzina.

Antoni Olak i Karolina Olak przytaczają następującą definicję potrzeby bezpieczeństwa:

właściwość człowieka (wrodzona lub nabyta) polegająca na tym, że normalność jego psychofizycznego funkcjonowania zależy od nieistnienia dotyczących go sytuacji zagrożenia, a także innych sytuacji trudnych niosących zagrożenie jego dóbr. Inaczej mówiąc, jest to właściwość człowieka, która sprowadza się do wykluczenia i unikania sytuacji będących zagrożeniem dla jego dóbr w kontekście jego relacji (zależności) ze środowiskiem będącym jego otoczeniem. Tu trzeba powiedzieć, iż występują tu dwojakiemu rodzaju sytuacje zagrożeń, czyli powodujące występowanie sytuacji, gdzie jest brak możliwości zaspokojenia potrzeb ludzkich, oraz sytuacje trudne, wiążące się z niemożnością normalnego funkcjonowania psychofizycznego człowieka¹².

Autor najogólniej rozumie ową potrzebę bezpieczeństwa jako unikanie zagrożeń dla najważniejszych dla rodziny wartości materialnych (np. płynność finansowa) i niematerialnych (np. zdrowie).

ELEMENTY ŚRODOWISKA BEZPIECZEŃSTWA RODZINY¹³

Autorska szeroka koncepcja środowiska bezpieczeństwa Juliusza Piwowarskiego obejmuje osiem składowych. Przyjrzyjmy się zatem ośmiu elementom środowiska bezpieczeństwa współczesnej rodziny.

Pierwszą składową jest podmiot bezpieczeństwa i związane z nim czas, przestrzeń (miejsce i warunki, w jakich podmiot istnieje) oraz pole oddziaływań i współzależności¹⁴. W kontekście omawianej tematyki pod-

¹¹ J. Piwowarski, *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, Słupsk 2016, s. 95.

¹² A. Olak, K. Olak, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 153–154.

¹³ Autor prowadzi rozważania na podstawie szerokiej koncepcji środowiska bezpieczeństwa Juliusza Piwowarskiego, która została przedstawiona w artykule: J. Piwowarski, *The security (culture) rhombus. Redefining security environment*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 34, DOI: 10.5604/01.3001.0013.5190, s. 141–154.

¹⁴ *Ibidem*, s. 149.

miotem bezpieczeństwa będzie współczesna rodzina. Pojmowanie rodziny podlegało ewolucji na przestrzeni wieków, zmieniała się jej funkcja, rola w społeczeństwie, sposób definiowania przez naukowców, co wynikało z przemian społecznych, globalizacyjnych, industrialnych, politycznych. W kręgu zainteresowań autora będzie jednak kondycja i przemiany współczesnej rodziny, a zatem te, które miały miejsce w ostatnich dziesięcioleciach (czas). Miejsce i warunki istnienia współczesnej rodziny to w kontekście niniejszego artykułu, najogólniej mówiąc, społeczeństwo i wszystko, co wiąże się z funkcjonowaniem w nim tej najmniejszej, podstawowej komórki społecznej. Rozważania będą koncentrowały się wokół polskiej rodziny, aczkolwiek poczynione uwagi mają w dużej mierze charakter uniwersalny, a wspomniane trendy odnoszą się także do sytuacji rodzin na całym świecie. Elementem, który wymaga szerszego omówienia, jest pole oddziaływań i współzależności. Zmiany, jakie zachodziły w formowaniu rodzin w Polsce i na świecie po II wojnie światowej były jednymi z najgwałtowniejszych w dziejach ludzkości. Sprzyjały temu m.in. takie zjawiska jak: poszerzenie praw kobiet (a co za tym idzie zmiana ich pozycji społecznej oraz zawodowej), zmiany ustrojowe, gwałtowana industrializacja, zmiana ustawodawstwa rodzinnego, urbanizacja i otwarcie granic (przemieszczanie się na olbrzymią skalę), umasowienie pracy zawodowej kobiet, szybko postępujące zmiany obyczajowe¹⁵. Zmiany te są o tyle istotne, że rodzina jako podstawowa komórka społeczna pełni funkcję wychowawczą w stosunku do członków społeczeństwa, kształtuje ich postawy i poglądy. Z kolei to, co dzieje się w społeczeństwie, np. decyzje polityczne czy przeobrażenia społeczne, ma wpływ m.in. na warunki bytowe rodziny. Zachodzi zatem wyraźna interakcja między społeczeństwem a rodziną. Wzajemny wpływ tych dwóch kategorii badawczych wywołuje zarówno pozytywne, jak i negatywne procesy. Badacze, którzy zajmują się socjologią rodzin, alarmują, że zanika wielodzietność, rośnie liczba rozwodów, konflikty małżeńskie spowodowane zmianą ról w rodzinie, napięcia i spory. Powody tego są złożone, ale wydaje się, że jednym z kluczowych jest brak nowych modeli życia dostosowanych do nieustannych zmian wynikających z globalizacji, rozwoju, łatwości przemieszczania się, przeobrażeń we wzorcach rodziny¹⁶.

¹⁵ Z. Tyszka, *Socjologia...*, op. cit., s. 236–237.

¹⁶ A. Olak, K. Olak, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 159.

Drugim elementem środowiska bezpieczeństwa są wartości. Kierowanie działaniami zdaje się niemożliwe bez nadania wartości centralnego znaczenia¹⁷. W tym kontekście zastanowić się należy, co jest nadrzędną wartością dla polskich rodzin. Trudno jednoznacznie wyrokować i wskazywać jedną, można natomiast stwierdzić, że wśród najważniejszych znajduje się poczucie bezpieczeństwa. Wszelkie inne wartości są bowiem niejako drogą do zaspokajania potrzeby bezpieczeństwa, np. zarówno relacje oparte na miłości i zaufaniu, jak i zaspokajanie potrzeb materialnych sprawia, że członkowie rodziny czują się bezpiecznie. Wszystko to sprawia, że rodzina jest również wartością sama w sobie. Potwierdzają to badania. W lutym 2019 roku Centrum Badania Opinii Społecznych opublikowało raport „Rodzina – jej znaczenie i rozumienie”, który wskazuje na prawdziwość powyższej tezy. 87% respondentów w styczniu 2019 roku uważało, że bez rodziny nie byłoby ludźmi szczęśliwymi i że jest to warunek *sine qua non* poczucia spełnienia w życiu. Tylko 11% ankietowanych twierdziło inaczej, a 2% nie miało zdania na ten temat¹⁸.

Kolejnym elementem środowiska bezpieczeństwa są zagrożenia podmiotu bezpieczeństwa. Są to czynniki negatywnie oddziałujące na ten podmiot. Zaliczyć do nich należy m.in. sytuacje, które niosą uświadomione lub nieuświadomione prawdopodobieństwo utraty wartości lub możliwości rozwoju¹⁹. Skąd zatem biorą się problemy w funkcjonowaniu i budowaniu rodziny? Powodów jest wiele i często jest to splot przyczyn, które dają sumarycznie negatywny efekt. Częstym problemem są warunki, które można by określić mianem materialno-bytowych (niepewność zatrudnienia, bezrobocie, niskie płace). Mogą one stanowić problem zarówno w funkcjonowaniu rodziny, jak i w jej tworzeniu. Inne czynniki to indywidualizm członków rodziny, który powoduje ich nastawienie na rozwój własnej kariery zawodowej, co utrudnia łączenie ról pracowniczych z rodzinnymi. Ludzie coraz rzadziej komunikują się między sobą, co wpływa na zanik umiejętności negocjacji i rozmowy, a to sprawia, że szybko rezygnują z prób uratowania związku czy małżeństwa. Zjawisku temu sprzyja także coraz większa społeczna akceptacja rozwodów. Jeśli chodzi o samo

¹⁷ J. Piwowarski, *The security (culture) rhombus...*, op. cit., s. 150.

¹⁸ *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*, CBOS. Komunikat z badań nr 22/2019, R. Boguszewski (oprac.), Warszawa, luty 2019, s. 4.

¹⁹ J. Piwowarski, *The security (culture) rhombus...*, op.cit., s. 151.

budowanie rodziny, to wśród zagrożeń wymienić należy przemiany społeczne (akceptacja związków nieformalnych, zaspokajanie potrzeb bez formalizowania związków kohabitacyjnych czy konkubinatów). Młodzi coraz częściej inaczej spoglądają na małżeństwo niż choćby pokolenie wcześniej. Instytucja ta postrzegana jest współcześnie nie jako związek na całe życie, ale jako coś niezobowiązującego, co można rozwiązać, z czego można zdezerterować. Ponadto problemem jest również długie zamieszkiwanie dzieci z rodzicami, co powoduje, że młodzi nie są usamodzielnieni, a to nie sprzyja zakładaniu przez nich własnych rodzin. Dodatkowo jest to dla nich sytuacja wygodna w zasadzie pod każdym względem (ekonomicznym – niższe koszty utrzymania, mieszkaniowym – nie muszą współwynajmować pokoju lub mieszkania z innymi obcymi osobami, często nie muszą samodzielnie przygotowywać posiłków, gdyż starsi domownicy je przyrządzają)²⁰. Świadczą o tym wyniki badań opinii publicznej przeprowadzone przez sondażownię CBOS w lipcu 2017 roku. Z ankiet wynika, że w domu rodzinnym zamieszkiwało wówczas 54% osób między 18 a 24 rokiem życia oraz 34% osób w przedziale wiekowym 25–34 lat. W 2005 roku było to odpowiednio 60% i 29%. Oznacza to, że w pierwszej kategorii wiekowej po 12 latach liczba osób zamieszkujących w domu rodzinnym zmniejszyła się o 6 punktów procentowych, natomiast w drugiej grupie wiekowej wzrosła o 5 punktów procentowych. W wyższych grupach wiekowych różnice były niewielkie, a odsetek osób mieszkających w domach rodzinnych wynosił poniżej 10%²¹.

Innymi zagrożeniami, na które jednostka ma często dość ograniczony bezpośredni wpływ, są np.: brak stabilności życiowej i umiejętności przewidywania, brak akceptacji, brak poczucia uznania i życzliwości, brak powodzenia w podejmowanych działaniach, brak poczucia sprawiedliwości, choroba, agresja ze strony innych, problemy emocjonalne²².

Czwartym elementem środowiska bezpieczeństwa jest kultura bezpieczeństwa. Jest to „ogół materialnych i pozamaterialnych elementów utrwalonego dorobku człowieka, służących kultywowaniu, odzyskiwaniu (gdy utracono) i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa określonych

²⁰ A. Kwak, *Współczesna...*, op. cit., s. 17–18.

²¹ *Pełnoletnie dzieci mieszkające z rodzicami*, CBOS. Komunikat z badań nr 98/2017, R. Boguszewski, M. Piszczałowska-Oleksiewicz (oprac.), Warszawa, lipiec 2017, s. 3.

²² M. Winiarski, *Problemy edukacji środowiskowej*, Warszawa 2000, s. 11.

podmiotów. Można rozpatrywać ją w wymiarze indywidualnym – mentalno-duchowym, wymiarze społecznym oraz wymiarze fizycznym (materialnym)²³. Zagadnienie kultury bezpieczeństwa rodziny zdecydowanie wykracza poza ramy artykułu, będą się na nią składały bowiem zarówno warunki bytowe, np. mieszkanie, jak i niematerialne, np. tradycja. Szczególnym elementem kultury bezpieczeństwa rodziny jest z pewnością fakt, że zajmuje ona wyjątkowe miejsce w świadomości ludzi na całym świecie i jest chroniona wieloma aktami prawnymi²⁴ oraz że poświęca jej się wiele miejsca w nauce, w inicjatywach społecznych oraz rządowych. Świadczyć może o tym choćby to, że Zgromadzenie Ogólne ONZ ogłosiło rok 1994 Międzynarodowym Rokiem Rodziny. Kontynuacją tego wydarzenia były obchody dziesięciolecia Międzynarodowego Roku Rodziny w 2004 roku, a następnie dwudziestolecia w 2014 roku. W 2004 roku ówczesny sekretarz generalny ONZ Kofi A. Annan uzasadnił określenie „międzynarodowy” tym, że rodzina powszechnie uznawana jest za podstawową komórkę społeczną. W dobie już wtedy obserwowanego kryzysu rodziny organizacja obrała sobie za cel zwiększenie efektywności działań na jej rzecz, większe angażowanie się w jej sprawy i wdrażanie polityki rodzinnej. W 2014 roku podkreślono uroczystą rolę rodziny oraz naturalny i podstawowy charakter tej komórki społecznej. Wtedy też niektórzy z przedstawicieli państw członkowskich ONZ proponowali przyjęcie treści rezolucji na okoliczność dwudziestolecia Międzynarodowego Roku Rodziny, która zamieniałaby słowo „rodzina” określeniem „istniejące różne formy rodziny”. Pomysł ten nie znalazł poparcia większości, a w przyjętej rezolucji podkreślono raz jeszcze wartość rodziny i jej pierwszeństwo w wychowywaniu dzieci, tak aby rozwijały się one w sposób harmonijny, niezaburzony, w atmosferze miłości, szczęścia i porozumienia²⁵.

Potrzeby i rozwój podmiotu bezpieczeństwa to kolejny element środowiska bezpieczeństwa. Potrzeby są rewersem wartości, czynnikami wpływającymi na motywację podmiotu bezpieczeństwa do rozwoju, czyli

²³ J. Piwowarski, *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2015, nr 19, s. 25.

²⁴ Na gruncie polskim można wskazać choćby ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2019 poz. 1111).

²⁵ A. Kwak, *Współczesna...*, op. cit., s. 12.

do działania na rzecz własnych interesów²⁶. Kluczem do realizacji potrzeb rodziny jest wywiązywanie się z funkcji, jakie winna ona spełniać. Ważna jest tutaj aksjologia i wartości takie jak życie ludzkie (dbanie o nie, zachowywanie go już od momentu poczęcia) oraz zdrowie człowieka i jego rodziny (w wielu aspektach: fizycznym, psychicznym, społeczno-moralnym). Szczególnie ważna jest troska o zapewnianie poczucia bezpieczeństwa dzieci i młodzieży. To one są najwrażliwsze na wszelkie konflikty, zaniedbania. Najmłodszy muszą mieć poczucie bezpieczeństwa materialnego, kulturowego i duchowego²⁷. Człowiek zdaje się ponadto powołany do tworzenia rodziny. Józef Wilk posłużył się nawet pojęciem *homo familiaris* – „człowiek istota rodzinna”. Według niego człowiek spełnia swoje istnienie w trzech etapach. Najpierw mają miejsce narodziny biologiczne, następnie człowiek rodzi się do życia duchowego w rodzinie, w której otrzymał życie, zaś ostatnim etapem spełnienia rodzinnego jest rodzina prokreacji, czyli rodzina, którą zakłada ów człowiek i która nadaje jego życiu ostateczny kształt i sens²⁸.

Szansę podmiotu bezpieczeństwa to sytuacje sprzyjające realizacji interesów i osiągnięciu celów obranych przez ten podmiot, mających konotację ze sferą bezpieczeństwa²⁹. Można by podejrzewać, że globalizacja i rozwój niosą wyłącznie negatywne skutki dla rodziny. Tak jednak nie jest. Ostatnie pięćdziesiąt lat to czas, w którym rozwinęły się nowe technologie IT, zwiększyła się ruchliwość społeczna (dzięki możliwości coraz szybszego przemieszczania się), nastąpiło nasilenie procesów migracyjnych (w tym emigracji zarobkowej). Nowoczesne technologie pozwalają rodzinie utrzymać kontakt na odległość znacznie łatwiej i skuteczniej niż jeszcze w XX wieku, kiedy najpowszechniejszą formą komunikacji były tradycyjne listy. Obecnie ludzie dużo podróżują, choćby służbowo w delegacje, są to wyjazdy kilkudniowe, niekiedy kilkutygodniowe, więc możliwość rozmowy z bliskimi i zobaczenia ich przez kamerkę internetową jest dużym udogodnieniem. Korzystanie z nowoczesnych technologii może być zarówno szansą, jak i zagrożeniem. Współcześnie liczne są przykłady uzależnienia od internetu, gier, mediów społecznościowych, co przekłada

²⁶ J. Piwowarski, *The security (culture) rhombus...*, op. cit., s. 151.

²⁷ A. Olak, K. Olak, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 158.

²⁸ J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, Lublin 2016, s. 15.

²⁹ J. Piwowarski, *The security (culture) rhombus...*, op. cit., s. 151.

się bezpośrednio na jakość relacji rodzinnych. Pokazuje to, że nieodpowiednio wykorzystane szanse mogą łatwo przeobrazić się w zagrożenia.

Wyzwania dla podmiotu bezpieczeństwa – kolejny element środowiska bezpieczeństwa – będą powodować potrzebę dokonywania niełatwych wyborów i decyzji przez ten podmiot. Pierwszym wyzwaniem stojącym przed rodziną jest podział ról rodzinnych w zmieniającej się rzeczywistości. Na tym tle pojawia się wiele konfliktów, ponieważ w większości rodzin tradycyjny model (żona zajmuje się domem, a mąż jest jedynym żywicielem rodziny) nie ma już zastosowania. Kobiety posiadają ambicje zawodowe, aspirują do wysokich stanowisk i pracują równie dużo co ich mężowie. Zatem czynności domowe, które do tej pory były na barkach kobiety, powinny zostać podzielone, z czym mężczyźni niejednokrotnie nie chcą się pogodzić. Kolejne wyzwanie dla współczesnej rodziny to opóźnianie przez partnerów decyzji najpierw o ślubie, a później o dziecku. Obecnie wiek, w którym kobiety decydują się na pierwsze dziecko, wynosi średnio około 30 lat, co oznacza, że wiele z nich podejmuje tę decyzję o wiele później. Problemem, który leży często u jej podstaw, jest fakt, że młodzi nie chcą formalizować swoich związków. Odpowiada im układ bez zobowiązań i odpowiedzialności, z którego w każdym momencie mogą zrezygnować (a nawet gdy podejmują decyzję o małżeństwie, to nie traktują go jako czegoś trwałego, nierozzerwalnego). Do tego, o czym była już mowa, obecnie budzi to powszechną akceptację³⁰.

Ryzyka dla podmiotu bezpieczeństwa to „podlegające procentowemu szacunkowi możliwości wystąpienia negatywnych dla tego podmiotu efektów będących wynikiem podjęcia pewnych działań lub niepewność podmiotu bezpieczeństwa wynikła z poczucia możliwości wystąpienia bliżej niesprecyzowanych niedogodności i przeszkód”³¹. Ryzykiem dla współczesnych rodzin są na pewno rozwody oraz ich coraz szersza społeczna akceptacja. Te z kolei stwarzają ryzyko dla dzieci, które często muszą obserwować sądowe batalie rodziców o prawa do opieki, a później zamieszkiwać tylko z jednym z nich, co wpływa na kształtowanie relacji dziecka z rodzicami, ale również z własnym partnerem w przyszłości. Innym przykładem ryzyka są związki na odległość, częste współcześnie zjawisko, wynikające np. z pobudek ekonomicznych. Kontakt przez internet nie jest

³⁰ A. Kwak, *Współczesna...*, op. cit., s. 21.

³¹ J. Piwowarski, *The security (culture) rhombus...*, op. cit., s. 151 (tłum. własne).

bowiem w stanie zastąpić bezpośrednich relacji, ogranicza wiele możliwości wspólnego spędzania czasu i budowania trwałej i silnej relacji.

WSPÓŁCZESNA RODZINA WEDŁUG POLAKÓW – OMÓWIENIE WYBRANYCH BADAŃ

W celu analizy postrzegania współczesnej rodziny przez Polaków autor dokonał przeglądu wybranych badań Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS). Źródło to zostało wybrane nieprzypadkowo. Jest to firma, która powstała w 1982 roku jako jednostka państwowa. W 1997 roku uzyskała status fundacji. Nadzór nad nią na mocy ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o fundacji – Centrum Badania Opinii Społecznej³² sprawuje Prezes Rady Ministrów, współfinansowana jest z budżetu państwa. Instytucja ta posiada długą historię i znaczące zaplecze intelektualne i finansowe. Prowadzi sondażowe badania na zlecenie, ale także dokonuje cyklicznych badań opinii Polaków na różne tematy (począwszy od polityki, skończywszy na spędzaniu wolnego czasu). Badania te są przeprowadzane na reprezentatywnych grupach osób i odbywają się w zaplanowanych odstępach czasowych, aby móc wiarygodnie określać dynamikę zmian i preferencji Polaków.

Przykładem takich badań są cykliczne ankiety dotyczące znaczenia i postrzegania rodziny, które przeprowadzono w 2008, 2013 i 2019 roku. Polacy w 2019 roku przyznali, że najważniejszą deklarowaną wartością jest dla nich rodzina – takiej odpowiedzi udzieliło 80% ankietowanych. Dopiero na drugim miejscu z wynikiem 55% uplasowało się zdrowie. Tę swoistą przewagę rodziny nad innymi wartościami podkreśla dodatkowo fakt, że respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi. Dalej kolejno wskazali: spokój (48%), grono przyjaciół (45%), innych ludzi (42%), uczciwe życie (42%), pracę zawodową (36%), wiarę (28%), ojczyznę (23%), dobrobyt i bogactwo (9%) oraz sławę (3%). W porównaniu z wynikami badań z lat 2008 i 2013 okazuje się, że hierarchia wartości Polaków nie zmieniła się znacząco w tym czasie³³.

W raporcie CBOS z 2019 roku pt. „Rodzina – jej znaczenie i rozumienie” opublikowano wyniki ankiety dotyczącej tego, jakie związki ludzie uznają za rodzinę, a jakie nie. Ankiety przeprowadzono w lutym 2019 roku.

³² Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o fundacji – Centrum Badania Opinii Społecznej (Dz. U. 2007 nr 82 poz. 560), art. 13.

³³ *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*, op. cit., s. 1.

Małżeństwo z dziećmi jest dla 99% respondentów rodziną, a dla 1% nie. Samotnego rodzica z dzieckiem do tego grona zaliczyłyby 91% respondentów, zaś 6% nie, a 3% nie ma zdania. Osoby, które pozostają w związku nieformalnym i wychowują dzieci z tego związku, to dla 83% ankietowanych rodzina, dla 14% już nie, zdania nie ma tutaj 3% badanych. 78% ankietowanych nazwałoby rodziną osoby, które pozostają w związku nieformalnym, ale wychowują dzieci z poprzednich związków. Odmiennego zdania jest 16% respondentów. Na żadną z tych odpowiedzi nie mogło się zdecydować 6% pytanym osób. Ciekawe wydaje się, że bezdzietne małżeństwo jest rodziną dla 65% udzielających odpowiedzi, a dla aż 32% nie, brak zdania deklaruje zaś 3% ankietowanych. Osoby bezdzietne w związkach nieformalnych to rodzina wyłącznie dla 31% respondentów, dla 64% nie, a 5% nie ma zdania na ten temat. Rodziną nazwałoby związek homoseksualny, w którym jeden z partnerów ma dziecko z poprzedniego związku, 23% ankietowanych, zaś 69% nie. Odpowiedzi „trudno powiedzieć” udzieliło 8% badanych. Najmniej osób, bo tylko 13%, za rodzinę uznaje bezdzietny związek homoseksualny, 81% respondentów nie nazwałoby tak takiego związku, 6% nie ma zdania³⁴.

Wyniki zdają się dość intuicyjne i nie zaskakują bardzo. Zwraca jednak uwagę fakt, że jedynie 65% respondentów uważa bezdzietne małżeństwo za rodzinę. Wydawałoby się, że sformalizowany związek można nazwać rodziną, jednak dla większej części opinii społecznej o rodzinie można mówić w momencie, kiedy w związku pojawia się dziecko. W tym względzie jest to zgodne z przywołaną na początku artykułu definicją Anny Kwak, z tą różnicą, że badaczka twierdziła dodatkowo, że związek musi być sformalizowany³⁵. Z kolei w tej kwestii Polacy mają jednak odmienne zdanie i coraz więcej z nich nie uzależnia zaistnienia rodziny od ślubu partnerów, już ponad 3/4 obywateli akceptuje tzw. patchworkowy model rodziny. Wiadac zatem, że definicja rodziny i jej postrzeganie przez Polaków ewoluuje.

W czerwcu 2018 roku w badaniu „Polityka państwa wobec rodzin – oceny i oczekiwania” CBOS zadało respondentom pytanie: „Jakie formy wspierania rodziny, obecnie funkcjonujące lub postulowane, uważa Pan(i) za najbardziej przydatne i mogące zachęcać do posiadania dzieci?”. Respondenci mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi. Najwięcej ankiet-

³⁴ Ibidem, s. 6.

³⁵ Zob. A. Kwak, *Współczesna...*, op. cit., s. 16.

towanych, bo aż 40%, doceniło program Rodzina 500 plus, nieco mniej, bo 35%, uznało za trafiony pomysł z pomocą młodym małżeństwom w uzyskaniu pierwszego mieszkania (preferencyjne kredyty, program Mieszkanie Plus). Na kolejnych miejscach uplasowały się ulgi podatkowe na dzieci (33%), lepsza dostępność do żłobków i innych form opieki nad małymi dziećmi (26%), pomoc w powrocie do pracy lub w znalezieniu zatrudnienia dla matek małych dzieci (22%), roczne urlopy rodzicielskie (20%), lepsza dostępność przedszkoli (20%), stworzenie rodzicom małych dzieci elastycznego czasu pracy (20%), system zniżek dla rodzin wielodzietnych – Karta Dużej Rodziny (19%), wysokie zasiłki dla rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej (17%), korzystne dla matek rozwiązania emerytalne (14%). Na żadne z tych ułatwień nie zagłosowało 2% respondentów, natomiast 3% ankietowanych nie miało zdania³⁶. Największą popularnością wśród ankietowanych cieszył się wprowadzony w 2016 roku program Rodzina 500 plus, sztandarowy projekt rządu Prawa i Sprawiedliwości, który oznaczał wsparcie finansowe dla rodzin posiadających więcej niż jedno dziecko lub w przypadku określonych niskich dochodów również jedno dziecko, a od 2019 roku – dla wszystkich rodzin posiadających dziecko do 18 roku życia. Warto również podkreślić akcent, jaki położyli ankietowani na ułatwienia w zakupie pierwszego mieszkania czy w dostępie do żłobków.

Przedstawiona powyżej analiza kilku raportów z badań CBOS dowodzi, że rodzina jest najważniejszą wartością dla Polaków, cenioną bardziej niż zdrowie czy przyjaźnie. Respondenci nie definiują ponadto rodziny wyłącznie w wąskim rozumieniu tego słowa, lecz znajdują akceptację dla nowoczesnych form wspólnego życia, które są coraz powszechniejsze (np. samotne rodzicielstwo, rodziny patchworkowe, związki homoseksualne). Polacy doceniają również wpływ programów socjalnych na funkcjonowanie rodzin (np. Rodzina 500 plus, Mieszkanie Plus).

PODSUMOWANIE

Poczynione przez autora analizy pozwalają stwierdzić, że wśród badaczy pojawia się kilka trendów definiowania rodziny: od bardzo wąskiego, ograniczającego rodzinę do małżeństwa posiadającego potomstwo, poprzez nurt

³⁶ *Polityka państwa wobec rodzin – oceny i oczekiwania*, CBOS Komunikat z badań nr 83/2018, B. Roguska (oprac.), Warszawa, czerwiec 2018, s. 4.

bardziej liberalny, który pozwala na szerokie i bardziej różnorodne postrzeganie tej podstawowej komórki społecznej (np. związek homoseksualny). Znajduje to odzwierciedlenie w badaniach i raportach CBOS, które potwierdzają, że Polacy mają coraz większy poziom tolerancji wobec innych form rodziny niż tylko ta tradycyjna. Komunikaty sondażowni z lat 2017–2019 w zestawieniu z tymi sprzed dekady pozwalają stwierdzić, że rośnie odsetek respondentów, dla których rodziną jest niesformalizowany związek dwóch osób z dzieckiem, rodzina patchworkowa czy nawet związek osób tej samej płci, które posiadają potomstwo z poprzednich związków heteroseksualnych. Różnice i niejednoznaczność w formułowaniu jasnych definicji przez badaczy czy w postrzeganiu rodziny przez zwykłych ludzi mają nierzadko związek z postawami światopoglądowymi lub religijnymi. Pojęcie rodziny zdaje się na tyle pojemne, chłonne i szerokie, że należy je uzupełniać.

Różne sposoby pojmowania rodziny zarówno przez badaczy, jak i respondentów w badaniach łączą jednak dwa bardzo istotne elementy. Pierwszym z nich jest wspólne dla wszystkich nurtów przekonanie o istnieniu potrzeby bezpieczeństwa jako fundamentu szczęśliwej i prawidłowo funkcjonującej w społeczeństwie rodziny. Drugi to postrzeganie rodziny jako podstawowej komórki społecznej. Niezależnie zatem od tego, jak będziemy rozumieć ten termin – szeroko czy wąsko – najistotniejsza będzie percepcja rodziny jako najważniejszej i podstawowej grupy społecznej, mającej dużą potrzebę bezpieczeństwa.

Postrzeganie rodziny zależy (świadomie lub nie) od jej środowiska bezpieczeństwa, a zatem szans, wyzwań, ryzyk, zagrożeń oraz czasu, przestrzeni i pola oddziaływań, w jakich funkcjonuje współczesna rodzina jako podmiot bezpieczeństwa, a także od jej potrzeb wraz z rozwojem, kultury bezpieczeństwa i wartości. Mogłoby się wydawać, że współczesnej rodzinie grozi zmniejszenie jej roli w nowoczesnym społeczeństwie lub wręcz całkowite zmarginalizowanie, na co wskazywać by mogła rosnąca liczba rozwodów czy niechęć młodych ludzi do formalizowania swoich związków. Ta katastroficzna wizja zdaje się jednak przesadzona, gdyż rodzina wciąż jest wskazywana przez społeczeństwo jako najważniejsza wartość, rozszerza się jedynie pojmowanie, czym jest ona w istocie.

Dokonane analizy skłaniają autora do przyjęcia definicji rodziny mówiącej, że jest to podstawowa komórka społeczna dążąca do zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa jej członków, oparta na relacji rodzic – dziecko

lub najczęściej na związku partnerskim, niekoniecznie sformalizowanym, który może – ale nie musi – posiadać potomstwo.

Właśnie to swoiste spoiwo w postaci poczucia bezpieczeństwa pozwala z optymizmem patrzeć na przyszłość rodziny i wierzyć, że podobnie jak to miało miejsce w przeszłości, tak i współcześnie rodzina – jakkolwiek by ją postrzegać – poradzi sobie ze stojącymi przed nią wyzwaniami i zagrożeniami. Będzie miała bowiem jasno sprecyzowany cel, jakim jest bezpieczeństwo.

BIBLIOGRAFIA

- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013.
- Kwak A., *Współczesna rodzina – czy to problem struktury zewnętrznej?*, [w:] *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*, I. Tar-nowicz, S. Grotowska (red.), Wrocław 2015, s. 11–26.
- Masłow A., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2009.
- Olak A., *Zjawisko przemocy w rodzinie*, Rzeszów 2007.
- Olak A., Olak K., *Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnej rodziny – wybrane zagadnienia*, „Przedsiębiorstwo i Region” 2016, nr 8, s. 153–165, DOI: 10.15584/pir.2016.8.14.
- Pełnoletnie dzieci mieszkające z rodzicami*, CBOS. Komunikat z badań nr 98/2017, R. Boguszewski, M. Piszczatowska-Oleksiewicz (oprac.), Warszawa, lipiec 2017.
- Piwowarski J., *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*, Kraków 2016.
- Piwowarski J., *The security (culture) rhombus. Redefining security environment*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 34, s. 141–154, DOI: 10.5604/01.3001.0013.5190.
- Piwowarski J., *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, Słupsk 2016.
- Piwowarski J., *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2015, nr 19, s. 21–33.
- Polityka państwa wobec rodzin – oceny i oczekiwania*, CBOS Komunikat z badań nr 83/2018, B. Roguska (oprac.), Warszawa, czerwiec 2018.
- Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*, CBOS. Komunikat z badań nr 2/2019, R. Boguszewski (oprac.), Warszawa, luty 2019.

Tyszka Z., *Socjologia rodziny w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1990, nr 3–4, s. 233–248.

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o fundacji – Centrum Badania Opinii Społecznej (Dz. U. 2007 nr 82 poz. 560).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2019 poz. 1111).

Wilk J., *Pedagogika rodziny*, Lublin 2016.

Winiarski M., *Problemy edukacji środowiskowej*, Warszawa 2000.

CITE THIS ARTICLE AS:

K. Domagała, *Środowisko bezpieczeństwa współczesnej rodziny i jej postrzeganie przez Polaków a potrzeba bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 36, s. 29–45, DOI: 10.5604/01.3001.0014.1291.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2019 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow